

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра політології та соціології

Дипломна робота
магістра

**з теми: «АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ»**

Виконала: студентка VI курсу,
Р1-М16 групи
спеціальності 052 Політологія
Малинковська Олена Володимирівна

Керівник:
Маркітантов В. Ю., кандидат політичних
наук, доцент, доцент кафедри політології і
соціології

Рецензент:
Найчук А.В., канд. філософських наук,
доцент, доцент кафедри філософських
дисциплін

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ	9
1.1. Місцеве самоврядування в системі політико-управлінських відносин	9
1.2. Принципи місцевого самоврядування	21
Висновок до розділу	27
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	29
2.1. Формування та розвиток місцевого самоврядування в сучасній Україні	29
2.2. Елементи структури місцевого самоврядування в Україні	45
Висновок до розділу	58
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ПОСТРЕВОЛЮЦІЙНІЙ УКРАЇНІ	60
3.1. Реформа місцевого самоврядування та децентралізація влади ...	60
3.2. Реформування місцевого самоврядування в умовах російсько- українського протистояння	72
Висновок до розділу	77
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	83

ВСТУП

Актуальність. Вітчизняні трансформаційні процеси кінця ХХ початку ХХІ століть радикально змінили усі сторони суспільного життя та спричинили виникнення нових політичних інститутів. Із зародженням принципово нових економічних і політичних відносин почалося відродження інституту місцевого самоврядування, як одного з найважливіших складових конституційного ладу України, що не входить до системи органів державної влади.

Протягом останніх десятиліть місцеве самоврядування в Україні пройшло значний шлях становлення та розвитку, проте цей процес не варто вважати остаточно завершеним. Його фактичне відродження починається з прийняття Закону “Про місцеві ради народних депутатів і місцевого самоврядування” від 7 грудня 1990 року. Попри свою недосконалість цей законодавчий акт став поштовхом для закладення бази місцевого самоврядування за європейським зразком.

З прийняттям Конституції України 1996 року місцеве самоврядування отримало конституційний статус, ставши однією з засад конституційного ладу України. Однак, як і будь-які інші нові процеси, становлення органів місцевого самоврядування несло за собою й низку проблем та недоліків. Це, перш за все, стосується питання ефективності управління на усіх територіальних рівнях, а також відповідності місцевого самоврядування в Україні принципам Європейської хартії місцевого самоврядування. До останнього часу органи державного управління на місцях фактично домінували в українських регіонах, що дає можливість говорити про недостатнє оформлення місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства.

У зв’язку з цим однією з центральних проблем сучасного вітчизняного самоврядування виступає його утвердження як реального соціального та політичного інституту громадянського суспільства.

За роки незалежності в Україні неодноразово здійснювалися спроби розробки дієвої концепції реформування місцевого самоврядування. Крім того, кожна чергова зміна політичної верхівки країни спричиняла проголошення нового курсу на децентралізацію, що тісно був пов'язаний із реформуванням місцевого самоврядування. Практично кожен уряд розробляв власний вектор здійснення процесу реформування місцевого самоврядування. Було ухвалено чималу кількість законів, що мали б наблизити країну до кардинальної зміни стану місцевого самоврядування. Проте, жодного разу, через різні обставини та проблеми реформу місцевого самоврядування або не було розпочато і прописані реформи так і залишались лише на папері у вигляді нереалізованих проектів та концепцій, або, коли її розпочинали впроваджувати, часто до логічного завершення справу не доводили.

Отже, проблеми реформування місцевого самоврядування, особливо в сучасних умовах функціонування української держави, залишаються як ніколи актуальними. Проголошений курс на децентралізацію та реформування системи місцевого самоврядування покликані подолати численні складності самостійного розвитку місцевих громад та вивести систему самоврядування з лише формальної площини на рівень ефективного територіальних управління.

Сучасна теорія і методологія самоврядування знаходиться у стані постійного розвитку. Починаючи з 90-х років для України характерна підвищена зацікавленість питаннями розвитку та трансформації місцевого самоврядування, що пов'язано з постійними змінами вітчизняного законодавства.

Проблемам становлення та розвитку вітчизняного місцевого самоврядування приділяли свою увагу В. Заблоцький, І. Козюра, В. Пархоменко, А. Ткачук та інші.

Значний внесок у дослідження особливостей організації місцевого самоврядування та механізмів покращення дієвості його структурних елементів здійснили В. Авер'янов, В. Бабаєв, В. Бакуменко, Д. Батракова, Т. Безверхнюк, О. Бобровська, О. Богашко, Р. Войтович, Н. Грицяк, І. Дробот, О. Ігнатенко, В. Князєв, Н. Кондрацька, Ю. Куц, В. Куйбіда, О. Лазор, О. Лебединська, В. Мамонова, В. Мартиненко, М. Миколайчук, П. Надолішний, Н. Нижник, А. Онупрієнко, О. Поважний, М. Пухтинський, І. Розпутенко, С. Саханенко, А. Семенченко, В. Шаповал, Ю. Шаров та інші.

Теоретичні та практичні дослідження проблематики реформування місцевого самоврядування широко представлені в працях М. Баймуратова, О. Батанова, І. Бутка, Д. Горшкова, І. Дробуша, В. Євдокимова, В. Кампа, В. Кравченка, П. Любченка, О. Кутафіна, М. Постового, С. Рябова, М. Ставнійчука та інші.

Питанням децентралізації як політичного процесу присвячували свої наукові розвідки М. Багмет, Т. Личко, М. Лендєл, С. Демиденко, В. Мельниченко, Г. Панікарс, В. Наконечний та інші.

Метою дипломної роботи є виявлення та характеристика існуючих на сучасному етапі реформування актуальних проблем місцевого самоврядування в Україні.

Для досягнення означеної мети необхідно розв'язати наступні **завдання:**

- висвітлити сутність та основні підходи до поняття місцевого самоврядування в сучасній політичній науці;
- охарактеризувати ознаки та визначити основні принципи місцевого самоврядування;
- дати характеристику сучасній системі місцевого самоврядування в Україні;

– проаналізувати сучасний стан розвитку місцевого самоврядування в Україні;

– визначити та охарактеризувати основні напрями реформування сучасної системи місцевого самоврядування в Україні.

Об’єктом дослідження виступає сучасна система місцевого самоврядування в Україні.

Предметом дослідження є особливості сучасного реформування місцевого самоврядування в Україні.

Методологічною основою дослідження стала система підходів, принципів, а також загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, що використовуються в політичній науці. Робота базується на принципах історичного підходу, системного та структурно-функціонального методів, а також порівняльному аналізу. Такі загальнонаукові методи як аналіз і синтез, індукція та дедукція, використовуються для розкриття розвитку концептуальних уявлень про сутність та роль місцевого самоврядування.

Історичний метод дає можливість простежити основні етапи сучасного становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні. Системний підхід передбачає, що самі органи місцевого самоврядування становлять собою певну систему. Структурно-функціональний метод полягає у з’ясуванні структури системи місцевого самоврядування, закономірностей її функціонування.

Порівняльний метод використовувався з метою виявлення загальних рис і специфіки становлення та реформування вітчизняного місцевого самоврядування на різних етапах розвитку незалежної української держави.

Наукова новизна дослідження визначається сукупністю визначених нами завдань та засобами їх розв’язання. На основі комплексного

дослідження реформування вітчизняного місцевого самоврядування ми отримали результати, які містять елементи наукової новизни, а саме:

– удосконалено наукові уявлення щодо напрямів реформування вітчизняного місцевого самоврядування. Визначено, що до таких напрямів варто відносити реформу децентралізації влади, створення правових умов та можливостей для об'єднання територіальних громад, а також організацію тимчасового порядку місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей;

– набуло подальшого розвитку розкриття особливостей напрямів реформування місцевого самоврядування в Україні. В результаті дослідження з'ясовано, що не зважаючи на постійну риторику та багаторазові спроби вирішити проблеми розвитку місцевого самоврядування, реалізація на практиці різноманітних концепцій реформування та програм діяльності усіх урядів протягом тривалого часу так і не були реалізовані;

– подальшого розвитку набули уявлення, що попри певні успіхи процесу реформування місцевого самоврядування темпи його залишаються недостатніми, а строки завершення переносяться, що у подальшій перспективі спричинить чергові зміни.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що отримані результати та висновки можуть бути використані у навчальному процесі у вищих навчальних закладах при підготовці до курсів з основ місцевого самоврядування, державного управління та місцевого самоврядування, основ демократії та ін. Матеріали наукового дослідження можуть допомогти при подальшому вивченні процесів і напрямів розвитку та трансформацій вітчизняного місцевого самоврядування, сучасної системи місцевого самоврядування України, її елементів, а також при порівняльному аналізі з системами місцевого самоврядування інших держав.

Публікації. Результати дипломного дослідження представлені у статті «Сучасна система місцевого самоврядування в Україні», поданій до друку у збірник наукових праць студентів історичного факультету спеціальності політологія «Політія».

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Обсяг основної частини роботи становить 85 сторінок. Список використаних джерел налічує 83 позиції.

ВИСНОВКИ

Дослідження показало, що місцеве самоврядування є однією з найважливіших ознак сучасної демократії, оскільки саме через нього найповніше може бути реалізована ідея здійснення влади народом безпосередньо, вирішені питання взаємодії особи, територіальної громади та органів державної влади.

Термін «місцеве самоврядування» в Україні почали застосовувати з періоду ухвалення 7 грудня 1990 року Закону «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування». Саме у ньому на місцеві ради було поширено низку функцій, властивих виключно органам місцевого самоврядування.

Суть місцевого самоврядування зводиться до гарантованого державою права та реальної здатності територіальних спільнот громадян та / або їх виборних органів, вирішувати самостійно, під свою відповідальність, питання місцевого значення, діючи в межах Конституції та законів відповідної держави. Таке розуміння втілене в Європейській Хартії місцевого самоврядування, Конституції України та Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Найбільш поширеними теоріями місцевого самоврядування є теорія вільної громади, громадівська, державницька та теорія муніципального дуалізму (змішана). Зміст кожної із них визначається визнанням пріоритетного суб'єкта місцевого самоврядування – громади чи держави, або ж дуалізму їх пріоритетності.

До основних принципів місцевого самоврядування в Україні належать народовладдя, законність, гласність, колегіальність, поєднання державних і місцевих інтересів, виборність, правова, організаційна та матеріально-фінансова самостійність, підзвітність та відповідальність перед територіальними громадами, державна підтримка та гарантія

місцевого самоврядування, судовий захист прав місцевого самоврядування.

Сучасний період розвитку місцевого самоврядування в Україні розпочинається з 1990 року, коли до вжитку повертається термін «місцеве самоврядування», а на місцеві ради було поширено ряд функцій, властивих лише органам місцевого самоврядування. На початковому етапі вони наділялись широкими повноваженнями у вирішенні місцевих проблем. Проте, з другої половини 90-х років в Україні відбувається помітне зміцнення центральної влади.

Конституція 1996 р. вперше у вітчизняній політико-правовій практиці проголосила визнання та гарантії місцевого самоврядування. Більше того, Основний Закон визнав місцеве самоврядування однією з форм здійснення влади Українського народу.

У 1997 році Україна підписала та ратифікувала Європейську Хартію місцевого самоврядування, беручи на себе зобов'язання дотримуватися встановлених у цьому документі принципів, які гарантують правову, адміністративну і фінансову автономність територіальних співтовариств та їх органів.

21 травня 1997 року було ухвалено Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», проте уже з 1998 року розпочалися тривалі процеси реформування пов'язаного з вирішенням проблем розвитку місцевого самоврядування та територіальних громад.

За останні роки в Україні було здійснено чимало спроб на концептуальному рівні вирішити проблеми розвитку місцевого самоврядування. Проте, реалізація на практиці різноманітних концепцій реформування місцевого самоврядування та програм діяльності усіх урядів протягом цього часу так і не були реалізовані, хоча й часто лунали заяви про необхідність посилення місцевого рівня, регіонів та регіональної влади. Все це засвідчило тенденції до деградації системи місцевого самоврядування та надмірної централізації державної виконавчої влади.

Елементи системи місцевого самоврядування постійно розвивалися, хоча сама система уже тривалий час потребувала реформування та вдосконалення. До елементів системи місцевого самоврядування, що формують його систему належать: територіальна громада; сільська, селищна, міська рада; сільський, селищний, міський голова; староста; виконавчі органи сільської, селищної, міської рад; районні (в місті) ради, які створюються у містах із районним поділом за рішенням територіальної громади міста або міської ради; районні та обласні ради, що представляють інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст; інституції самоорганізації населення.

На початок другої декади XXI століття діяла перехідна модель організації місцевого самоврядування, яка вже вичерпала свою роль та фактично гальмувала розвиток інституту місцевого самоврядування та територіального розвитку країни. Недосконалість чинного законодавства призвела до загострення багатьох соціальних, економічних, національно-культурних та інших проблем місцевого розвитку. Ці проблеми була покликана вирішити нова адміністративно-територіальна реформа 2014-2015 років, одним із основних пріоритетних напрямів якої визначався розвиток місцевого самоврядування.

Суть реформи місцевого самоврядування базувалася на визначенні нової територіальної основи органів місцевого самоврядування, а також суттєвому збільшенні повноважень місцевих органів влади.

В основу реформування місцевого самоврядування був покладений проект Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, реалізація якої Концепції передбачала втілення у два етапи (перший – 2014 рік, другий – 2015-2017 роки). На першому, підготовчому етапі (2014 рік) мало відбуватися ухвалення нормативно-правової бази адміністративно-територіальної реформи.

Визначено, що до основних напрямів реформування вітчизняного місцевого самоврядування варто відносити реформу децентралізації влади,

створення правових умов та можливостей для об'єднання територіальних громад, а також організацію тимчасового порядку місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей

У результаті окупації АР Крим та деяких районів Донецької і Луганської областей, а також загострення україно-російських відносин, Верховною Радою України було ухвалено закон «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей». Ним було визначено тимчасовий порядок організації місцевого самоврядування, діяльності органів місцевого самоврядування з метою створення умов для якнайшвидшої нормалізації обстановки, відновлення правопорядку, створення умов для повернення жителів, їх реінтеграції, а також розвитку територій.

Отже, попри певні успіхи процесу реформування місцевого самоврядування темпи його залишаються недостатніми, а строки завершення переносяться, що у подальшій перспективі спричинить чергові зміни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баймуратов М. Конституционно-проектная регламентация местного самоуправления и территориальных коллективов / М.А. Баймуратов // Юридический вестник. — 1996. — №1. — С. 96-101.
2. Барановська Т. Державна політика розвитку територіальних громад в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.02/ Тетяна Миколаївна Барановська. — Х., 2017. — 20 с.
3. Батракова Д. Адміністративно-правове регулювання місцевого самоврядування: порівняльно-правовий аналіз України і Франції : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 [Електронний ресурс] / Дар'я Сергіївна Батракова. — К., 2017. — 201 с. — Режим доступу : dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/7222/Diss.PDF?sequence=11
4. Безсмертний Р. Влада громади: дійсність чи перспектива? // Місцеве самоврядування. — 1996. — № 1. — С. 10-12.
5. Безсмертний Р. Основні засади адміністративно-територіальної реформи в Україні [Електронний ресурс] / Роман Безсмертний. — Режим доступу : <http://www.adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/b19e47826f35603ec2256f29003c32ff/60e3a21fd141cd61c22571aa0027dbeb>
6. Борденюк В. Місцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії: монографія / В.І. Борденюк. — К. : Парлам. вид-во, 2007. — 576 с.
7. Бутко І. Деякі проблеми становлення та розвитку територіального самоврядування в Україні / І.П. Бутко // Місцеве та регіональне самоврядування в Україні. — 1992. — №3. — С. 7-12.
8. Волонець В. Від політичних пристрастей до політичних дій: місцеве самоврядування в Україні // Віче. — 1994. — № 2. — С. 56-70.
9. Государственная политика и управление : в 2 ч. — Часть II. Уровни, технологи, зарубежный опыт государственной политики и управления / под ред. Л.В. Сморгунова. — М. : Российская политическая энциклопедия, 2007. — 495 с.

10. Грищенко І. Характеристика принципів діяльності органів місцевого самоврядування України [Електронний ресурс] / М.І. Грищенко // Наукові праці. Державне управління. — 2012. — Вип. 190. — Т. 202. — С. 85-90. — Режим доступу : <http://official.chdu.edu.ua/article/view/97064/92468>
11. Грушевський М. Очерк історії українського народу / Михайло Сергійович Грушевський. — К. : Либідь, 1991. — 250 с.
12. Державна політика, законодавчі напрацювання, проміжні результати першого етапу децентралізації влади в Україні [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua/about>
13. Деяк Я. Законодавчі ініціативи президента: юридичний аналіз [Електронний ресурс] / Ярослав Деяк. — Режим доступу : <http://nastupna.com/articles/law16>
14. Європейська хартія місцевого самоврядування [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036
15. Журавський В. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В.С. Журавський, В.О. Серьогін, О.Н. Ярмаш. — К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — 672 с.
16. Закон про особливий статус ОРДЛО набув чинності [Електронний ресурс] // Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. — Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2321485-zakon-pro-osoblivij-status-ordlo-nabuv-cinnosti.html>
17. Зубко Г. Реформа у цифрах і діях [Електронний ресурс] / Г. Зубко. — Режим доступу : http://blogs.lb.ua/gennadiy_zubko/341309_reforma_tsifrah_i_diyah_.html
18. Історія становлення і розвитку місцевого самоврядування [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://nads.gov.ua/sub/data/upload/publication/donetska/ua/6507/miszewesamowrjduwannj.htm?s398224032=c496a59d2713e7f39af25f8ccbef2bbf>

19. Калашников В. Місцеве самоврядування у зарубіжних країнах: організаційно-правові засади : навчальний посібник [Електронний ресурс] / В.М. Калашников. — Дніпропетровськ : ДНУ, 2008. — 90 с. — Режим доступу : kar.nmu.org.ua/ua/vykladach/IDPZK-posibnyk.doc
20. Камінська Н. Місцеве самоврядування: теоретико-історичний і порівняльно-правовий аналіз : навч. посіб. [Електронний ресурс] // Наталія Василівна Камінська. — К. : КНТ, 2010. — 232 с. — Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/814952/>
21. Кампо В. Деякі проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування / В. Кампо // Місцеве та регіональне самоврядування в Україні. — 1993. — №1,2. — С.69-74.
22. Кампо В. Муніципальна правова просвіта : творча програма для новообраних депутатів / В. Кампо // Аспекти самоврядування. — 2002. — №2. — С. 2-12.
23. Колохін І. Тенденції регіонального політичного процесу напередодні та під час проведення парламентських виборів 2002 року на Дніпропетровщині / І. Колохін [електронний ресурс]. — Режим доступу : dcsi.dp.ua/activity/monitoring/index.php?igorkolo.inc - 42k
24. Кондрацька Н. Місцеве самоврядування в Україні: конституційна модель системно-структурної організації : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Кондрацька Наталія Миколаївна. — Х., 2016. — 198 с.
25. Конституційне право зарубіжних країн : навчальний посібник / за ред. М.С. Горшеньова, К.О. Закоморної, В.О. Ріяка. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — 544 с.
26. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

27. Корнієнко М. Концептуальні основи місцевого самоврядування України / М.І. Корнієнко // Місцеве та регіональне самоврядування України. — К., 1992. — Вип. 2. — С. 16-21.
28. Корнієнко М. Пошук варіантів місцевого самоврядування ще продовжується / М.І.Корнієнко // Місцеве та регіональне самоврядування в Україні. — 1994. — №4. — С. 15-19.
29. Кравченко В. Муніципальне право України : навчальний посібник / В. Кравченко, М. Пітник. — К. : Атіка, 2003. — 672 с.
30. Краснов М. Введение в муниципальное право / М.А. Краснов. — М. : Вече, 1993. — 320 с.
31. Лазор О. Місцеве самоврядування. Вітчизняний та зарубіжний досвід : навчальний посібник / О. Д. Лазор, О. Я. Лазор. — 2-ге видання, доповнене і перероблене. — К. : Дакор, 2005. — 560 с.
32. Лазор О. Місцеве управління: поняття, терміни, визначення : словник-довідник / О.Д. Лазор, О.Я. Лазор ; наук. ред. М.Д. Лесечко. — Львів : ЛРІДУ УАДУ, 2003. — 366 с.
33. Луценко П. Особливості становлення інституту місцевого самоврядування в європейських країнах [Електронний ресурс] / П.П. Луценко // Теорія та практика державного управління. — 2015. — Вип. 4 (51). — Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-4/doc/3/05.pdf>
34. Мамонова В. Система місцевого самоврядування / В. В. Мамонова // Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. — К. : НАДУ, 2011. — Т. 5. — 2011. — С. 342-344.
35. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації : наук. доп. / [редкол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, В. В. Толкованов та ін.] ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю. В. Ковбасюка [Електронний ресурс]. — К. : НАДУ, 2014. — 128 с. — Режим

- доступу : http://academy.gov.ua/doc/koment-inter_prezident/2014/koment_iner_prezident_2014_05_16_1.pdf
36. Орзіх М. Концепція правового статусу самоврядних територій і органів місцевого самоврядування / М.П. Орзіх // Місцеве та регіональне самоврядування в Україні. — 1995. — №1. — С. 66-71.
 37. Орзіх М. Самоврядні території в системі державного устрою України / М.П. Орзіх // Місцеве та регіональне самоврядування України. — 1993. — № 4. — С. 62-65.
 38. Основи демократії : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за заг. ред. А.Ф. Колодій. — Третє видання, оновлене і доповнене. — Львів : Астролябія, 2009. — 832 с.
 39. Основи місцевого самоврядування : науково-практичний посібник / за заг. ред. В.М. Олуйка. — Хмельницький : ЦППК, 2008. — 730 с.
 40. Основи місцевого самоврядування в Україні: у 2 ч. / укл. Б. А. Руснак. — Чернівці: ЧМГС Буковинська Партнерська Агенція, 2004. — Ч. 1. — 46 с.
 41. Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю.С. Шемчушенка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. — 2-ге вид., доп. І перероб. — К. : Генеза, 2004. — 736 с.
 42. Політологія : підручник [Електронний ресурс] / за ред. М.М. Вегеша. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К. : Знання, 2008. — 384 с. — Режим доступу : <http://politics.ellib.org.ua/pages-2629.html>
 43. Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади): Проект Закону України від 1 липня 2015 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812
 44. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 5 лютого 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2015. — № 13. — Ст. 91.
 45. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Пояснювальна записка до проекту Закону України [Електронний ресурс] // Офіційний

- веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступу :
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52379
46. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України в редакції від 04.03.2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу :
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>
47. Про загальні засади місцевого самоврядування і місцевого господарства в СРСР : Закон Союзу Радянських Соціалістичних Республік від 09.04.1990 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу :
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v1417400-90>
48. Про засади державної мовної політики : Закон України від 08.11.2016 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу :
<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>
49. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 5 лютого 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2015. — № 13. — Ст. 90.
50. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу :
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
51. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. : зі змін. [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу :
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97%D0%B2%D1%80/print1472558729349524>
52. Про місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс] : Закон України в редакції від 09 травня 2014 р. — Режим доступу :
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-ВР>
53. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України в редакції від 02.08.2017 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу :
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>

54. Про місцеві ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування : Закон УРСР [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/534-12>
55. Про органи самоорганізації населення : Закон України від 11.07.2001 № 2625-III [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2625-14>
56. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей : Закон України в редакції від 21.03.2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1680-18>
57. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей Закон України від 21 березня 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 45. — Ст. 2043.
58. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей Закон України від 10.10. 2017 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1680-18>
59. Про Представника Президента України : Закон України № 2167-XII від 5 березня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 23. — Ст. 335.
60. Про створення необхідних умов для мирного врегулювання ситуації в окремих районах Донецької та Луганської областей : Закон України від 06.10. 2017 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2167-19>
61. Про схвалення Концепції реформування місцевих бюджетів : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/308-2007-%D1%80>
62. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету

- Міністрів України в редакції від 23 травня 2007 р. [Електронний ресурс].
— Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/308-2007-p>
63. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України в редакції від 01 квітня 2014.
— Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p>
64. Про схвалення Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Указ Президента України від 16 липня 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/attachments/contentaЦас!тега5/995/Копсерсія.ргіГ>
65. Про формування місцевих органів влади і самоврядування : Закон України від 22 лютого 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 22. — Ст. 145; № 26. — Ст. 217.
66. Пухтинський М. Осердя реформи: людина-громада-держава / М. Пухтинський, О. Власенко // Урядовий кур'єр. — 2006. — № 59. — С. 13.
67. Рагозин Н. Развитие партийной системы Украины / Н.П. Рагозин // Полис. — 2004. — № 1. — С. 89-100.
68. Радянський період розвитку місцевого самоврядування: уроки для сучасної України // Камінська Н.В. Місцеве самоврядування теоретико-історичний і порівняльно-правовий аналіз [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://pidruchniki.ws/16280414/pravo/radyanskiy_period_rozvitku_mistseвого_samovryaduvannya_uroki_dlya_suchasnoyi_ukrayini#665
69. Решевець О. Формування поняття “місцеве самоврядування” через призму континентальної моделі місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / О.В. Решевець, А.О. Солодка // Теорія та практика державного управління. — 2014. — Вип. 2 (45). — Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2014-2/doc/3/01.pdf>

70. Розвиток публічного права в Україні (доповідь за 2005-2006 роки) / за заг. ред. Н.В. Александрової, І.Б. Коліушка. — К. : Конус-Ю, 2007. — 496 с.
71. Севтунов М. Теоретико-методологічні засади місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / М.А. Севтунов. — Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-2/doc/1/07.pdf>
72. Сенчук В. Місцеве самоврядування і демократична держава: діалектика взаємозв'язку і взаємодії детермінації [Електронний ресурс] / В. Сенчук // Юридична Україна. — 2009. — № 6(78). — С. 17-23. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/Yurukr/2009_6.pdf
73. Серьогіна С. Напрями вдосконалення конституційного регулювання системно-структурної організації місцевого самоврядування в Україні (доповідь Комісії Конституційної Асамблеї з питань адміністративно-територіального устрою і місцевого самоврядування) / С.Г. Серьогіна // Конституційна Асамблея: політико-правові аспекти діяльності: бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів. — 2012. — № 6. — С. 45-59.
74. Серьогін В. Проблеми реформування системи місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / В.О. Серьогін. — Режим доступу : <http://fmd.kh.ua/misceve-samovryaduvannja/problemi-reformuvannya-sistemi-mistseвого-samovryaduvannya.html>
75. Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. — К. : гол. ред. УРЕ, 1974. — 776 с.
76. Таболин В. Организационно-правовые основы деятельности органов местного самоуправления в крупных городах и урбанизированных районах : автореф. дис. доктор юрид. наук спец. 12.00.02 [Электронный ресурс] / В.В. Таболин. — М. : Академия управления МВД России, 1999. — 32 с. — Режим доступа : <http://www.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1231469>
77. Ткачук А. Місцеве самоврядування: світовий та український досвід / А. Ткачук, Р. Анранофф, Т. Браун. — К. : Заповіт, 1997. — 187 с.

78. Ткачук А. Реформа місцевого самоврядування (децентралізація) [Електронний ресурс] / Анатолій Ткачук. — Режим доступу : <http://reformsguide.org.ua/ua/analytics/українська-реформа-місцевого-самовр/>
79. Толковый словарь живого великорусского языка. — Т. 3. / В.И. Даль. — М. : Изд-во иностр. и нац. слов., 1955. — 699 с.
80. Федоренко В. Реформа місцевого самоврядування в незалежній Україні: поняття, пріоритети, перспективи [Електронний ресурс] / Владислав Федоренко // Український часопис конституційного права. — 2016. — № 1. — Режим доступу : <http://www.constjournal.com/2016-1/reforma-mistsevogo-samovryaduvannya-v-nezalezhnij-ukrayini-ponyattya-priorityty-perspektyvu>
81. Федоренко В. Успіх реформи ґрунтується на повазі до демократії та верховенства права / В. Федоренко // Голос України. — 2016. — № 128 (6382). — С. 5.
82. Фесенко В. Политическая элита Украины: противоречия формирования и развития / В.В. Фесенко // Полис. — 1995. — № 6. — С. 87-94.
83. 100 днів коаліційного уряду: погляд неурядових аналітичних центрів // Національна безпека і оборона. — 2006. — № 10 (82). — С. 3-25.